

INLEIDING

DOEL

HET doel van den dialect-atlas van Klein-Brabant is, voor dit gebied materiaal te leveren aan de Nederlandse dialectgeografie, met alle mogelijke waarborgen van betrouwbaarheid.

Dat het dialectgeografisch onderzoek een der hoofdvakken is van de moderne taalkunde zal wel niet meer tegengesproken worden na de onschatbare uitslagen verkregen in de Romaanse en Germaanse landen. Aan de kennis van de dialecten worden fonetische en semantische tendensen getoetst, evenzeer als de verkregen en nagestreefde resultaten op gebied van vormleer en syntaxis. De dialecten zijn voor de taalkunde de levende flora, naast het herbarium van de droge teksten.

Inzonderheid op ons taalgebied is de grondige studie van de volkstaal dringend nodig. Wel zijn sedert meer dan een halve eeuw talrijke en lofwaardige pogingen in het werk gesteld. Maar er is werkelijk nog zeer weining verschenen dat voldoet aan de moderne vereisten der taalwetenschap. Wij hebben nog steeds de grootste behoefte aan fonetisch nauwkeurig opgenomen en controleerbaar materiaal, waarop kan gesteund worden, niet alleen om te zeggen hoe de feiten zich voordoen, maar ook om de verklaring te zoeken van het waarom, en aldus rechtstreeks bij te dragen tot de kennis van de algemene taalwetten, tot het hoogste doel van de taalkunde.

De verandering van de talen geschiedt trapsgewijs, door overgang van de ene schakering naar de andere, dikwijls nauw te bespeuren. In de geschreven teksten merken wij daar slechts de zeer verwijderde mijlpalen van, zodanig dat het verband dikwijls niet meer verklaard kan worden, of dat wij slechts aangewezen zijn op blote hypothesen. De gesproken taal integendeel levert om zo te zeggen dagelijks de geringste wijzigingen en tendensen aan het oor van den aandachtigen hoorder. En nergens in Zuid-Nederland is de gesproken taal natuurlijker en spontaner dan op den mond van het volk!

KLEIN-BRABANT

Klein-Brabant in het bijzonder nu is voor mij een dubbel aantrekkelijk gebied. Het is enerzijds mijn geboortestreek en ik ken er van kindsbeen af de mensen en de oneindige schakeringen hunner dialecten. Anderzijds blijkt het op historisch en op taalkundig gebied een echte overgangszone te zijn tussen Brabant en Vlaanderen; men zie maar hoe de voorlopige dialect-

grenzen van VERCOULLIE (*Schets eener historische Grammatica van het Nederlandsch*), VAN GINNEKEN (*Handboek der Nederlandsche Taal*, I) en LEENEN (in *De Kempen, Steden en Landschappen*, onder de leiding van S. LEURS, I, 2^e uitg., Antwerpen, De Sikkel, 1924. Art. *Kempische Dialecten*) er door heen kruisen! Men kijke ook naar GROOTAERS' aalbes-kaart (*Leuv. Bijdr.* XVI, 1-2, 1924) en naar mijn eigen kaarten; zonder dat ik hier al in het minst wil concluderen, zal mij wel dadelijk worden toegegeven dat Klein-Brabant een der interessantste dialectstreken van ons taalgebied is.

De naam zelf van het gebied is modern. Historisch heeft het nooit op zich zelf bestaan, maar behoorde gedeeltelijk bij het hertogdom Brabant en bij het graafschap Vlaanderen. We hebben hier dus te doen met de geografische benaming van een natuurlijke streek... en nog zien wij deze voor het eerst optreden in de jongste schoolatlassen zoals die van HALKIN, VERSCHUEREN-HEYLEN-BALIEUS, VIDAL-LABLACHE. Maar de oudere ROLAND en zelfs MICHOTTE gewagen er nog niet van.

Wat als model tot mijn kaart diende was een kaartje van België's natuurlijke streken gevoegd bij de brochure *Onderwijs in de Aardrijkskunde* door het Ministerie van wetenschappen en kunsten, Beheer van het lager onderwijs, uitgegeven voor de Brusselsche tentoonstelling van 1910. Ik breidde echter de grenzen enigszins uit ten Z. en ten O. omdat ik zodoende Aalst, Dendermonde, Mechelen en Vilvoorde tot hoekstenen van mijn gebied kon maken. Trouwens, Klein-Brabant zelf is, als natuurlijke streek, niets anders dan een overgangsgebied tussen de zandstreek en de kleistreek, en orografisch, tussen laag en midden België. Men vindt er ten Noorden, langsheen den Rupel, een strook polder, te midden zandgrond en op de heuvelen van het Zuiden, kleigrond. In zijn geheel is Klein-Brabant een vruchtbare landbouwstreek waar de verdeling van den grond tot het uiterste gedreven is. Ook de nijverheid is er belangrijk en breidt er zich, langsheen de Schelde, den Rupel en het kanaal van Willebroek, ieder jaar meer en meer uit. Dank zij de talrijke verkeersmiddelen, kunnen vele werklieden zich dagelijks van het platteland naar de omliggende steden begeven en valt een spoedige vermenging en nivellering van de dialecten te verwachten. Het was dus hoogtij er den rijken oogst te bergen.

METHODE

Ik heb mijn methode van dialectonderzoek herhaaldelijk uiteengezet, en verwijs voornamelijk naar mijn Brugse Congreslezing in 1922: *Over bestaande Dialect-Atlassen op het gebied der Germaansche en Romaansche talen en een eventueelen Nederlandschen dialect-atlas* — (*Handelingen 5^e Vlaamsch Philologencongres*) — en naar een artikel in den *Vlaamschen Gids* (Februari 1924 *Over Dialectstudie*). Hier zal dan enkel nog bondig worden gehandeld over: 1° de keuze van het materiaal, 2° de wijze waarop het werd opgenomen en 3° de wijze waarop het in kaarten werd verwerkt.

1° De keuze van het materiaal

Om mijn materiaal te verzamelen ben ik empirisch te werk gegaan, in dezen zin dat ik als uitgangspunt gekozen heb het klank-, vorm- en woordbestand van het dialect van Opdorp (punt I. 272), mijn geboortedorp, hetwelk mij niet alleen door en door eigen is, maar ook een bijna centrale ligging bekleedt in mijn onderzoeksgebied, aan de grens van de drie provincies waarvan Klein-Brabant een hoekje ontleent. Op deze wijze was ik bijna zeker dat geen enkel belangrijk verschijnsel mij zou ontgaan. De lijst van woorden en zinnen die ik, steunend op het Opdorps, had samengesteld, heb ik dan aangevuld aan de hand van de geschiedenis der Nederlandse klanken. De grondslag van mijn lijst is dus fonetisch, maar ik heb er, bij het opstellen van mijn zinnetjes, woord- en vormreeksen, voor gezorgd dat er een voldoende verscheidenheid van flexieverschijnselen en syntactische eigenaardigheden in voorkwam om ook van de vormleer en syntaxis van Klein-Brabant een zeker denkbeeld te kunnen geven. De woordenschat zal eveneens gedeeltelijk blijken uit de zinnetjes en gedeeltelijk uit een paar reeksen met afzonderlijke woorden die ik hier en daar tussen de zinnen heb ingelast. Een paar werkwoorden met hunne belangrijkste vormen werden overgenomen uit de eerste lijst (A-M) van GROOTAERS' *Wetenschappelijk onderzoek der Zuidnederlandsche Dialecten*, maar ik moest mij hier bij zeer weinig beperken omdat mijn eigen vragenlijst reeds af was, en het mij haast onmogelijk leek ze nog te verlengen.

Uit hetgeen voorafgaat zal ook wel duidelijk geworden zijn dat mijn zogenaamd Nederlandse zinnen eigenlijk meer vernederlandst Opdorps zijn, in het Opdorps dialect gedacht en zo goed mogelijk in 't Nederlands uitgedrukt, dan zuiver Nederlandse zinnen. Mocht hier of daar een zin, een wending of een woord dus minder algemeen Nederlands klinken, dan worde zulks hierdoor verklaard en... aanvaard : Wat ik aan de mensen van Klein-Brabant ging rondvragen moest in de eerste plaats zoveel mogelijk Klein-Brabants zijn en zo weinig mogelijk vreemd aandoen.

De rondgevraagde zinnen, woorden en woordreeksen zijn de volgende :

1. Als de kiekens een steekvogel zien hebben ze schrik (zijn ze bang).
2. Mijn vriend is de bloemen gaan gieten.
3. Tegenwoordig spinnen ze niet meer dan met machines.
4. Spitten is lastig werk.
5. Op dat schip kregen ze beschimmeld brood.
6. De timmerman heeft 'nen splinter in zijn vinger.
7. De schipper likte zijn lippen af.
8. In die fabriek is niets te zien.
9. Kom (jij) hier (mijn) kindje, (kom).
10. Baas, tap ons vier pinten (pintjes) bier.
11. Breng ons twee kilo krieken (-jes).
12. Ze hebben met hun 5 drie liters wijn uitgedronken.
13. Hij dreigde naar mij met 'nen klippel.
14. Ik heb zijn knie gezien.

15. Vastenavond wordt niet veel meer gevierd.
16. Ik ben blij dat ik met hen niet meegegaan ben.
17. Ik heb (ik) het niet gedaan zulle maat!
18. Wie heeft het gedaan? (niet opgetekend, enkel het antw.) : Degene die daar (af)komt.
19. Spin, spinneweb (of : -ben), raagborstel.
20. Pet, muts, klak — bang, benauwd, vervaard — weide, meers — paddestoel — haag, weer — (kik)vors, puit — vlinder, pepel.
21. Die kerel deed geheel de wereld vechten.
22. Ik zal u pereltjes geven.
23. Engeland doet veel oude schepen afbreken.
24. Hij heeft van zijn leven eens een beet gekregen.
25. Geef mij twee brede stenen — breder — de breedste.
26. Dat standbeeld staat daar niet meer.
27. Die man heeft een leven gelijk 'nen groten heer.
28. Lucifer is in den hemel niet gebleven.
29. De schoolkinderen zijn met den meester naar de zee geweest.
30. Ik kan toch niet komen eer ik gereed ben!
31. De beesten drinken gaarne lijnzaadmeel(drank).
32. Hij kan niet gaan werken, hij heeft keelpijn.
33. Steek eens 'nen steel in dien bezem.
34. Neen, met de kegels wordt er niet meer gespeeld.
35. Hela! Ik heb al twee keren op u geroepen!
36. Die peer is niet rijp: daar zit nog een witte kern in.
37. Ze zijn weg naar 't veld.
38. Ze heeft hem eerst zijn geld helpen opdoen.
39. Hij zal het nooit ver brengen.
40. Zij is de helft van haar melk kwijt.
41. De man moet zijn vrouw beschermen.
42. In de Schelde zwemmen is gevaarlijk.
43. Hij is erg omdat hij sterk is.
44. Wij(lieden) moeten daar de helft van hebben en gij(lieden) de andere helft.
45. Help eens dat bed opheffen.
46. Onze metser is zo vet als... (door de zegslieden aan te vullen).
47. Ze springen om het verst voor een weddenschap.
48. De boomkweker zal den boom afenten.
49. Doe eerst het venster eens toe.
50. 't Begint te kleppen voor de vroegmis — de hoogmis — het lof (de vespers).
51. Bedsprei, kikvorsensprei, verspreiden, uitspreiden, verbreiden, uitbreiden, bereiden.
52. De soldaten hebben (dat vrouwmens) heur haar afgesneden.
53. Zijn vader heeft hem zes jaar (lang) laten naar school gaan.
54. Ik heb (het) hem afgeraden zo laat langs het water te gaan.
55. Vale vaarzen ziet men niet veel langs hier (= in deze streek).
56. Aarden potten zijn niet veel waard.
57. De ovenpaal staat in den haard.
58. In Maart is het nog te koud om te kaatsen.
59. Die kaars geeft een klaar licht he!

60. Hij trok met den staart van het paard.
61. Toen (of : in dien tijd) kwaamt gijlieden hier alle jaren naar de kermis.
62. De pater zei dat Ons Heer volmaakt is.
63. Ge zaagt mij wel maar ge spraakt tegen mij niet.
64. De zwaluwen zullen gaan terugkomen.
65. Gaat gij vandaag niet kaarten?
66. Eten zij ook gaarne kaas?
67. Zijn motor is kapot — hij ligt slaak (of : sloot).
68. Het is een warme dag geweest, en 't is een zachte avond.
69. Dat mannetje loopt barrevoets.
70. Daar is een barst in de kan.
71. Ik wou dat de facteur (bode) 'nen brief bracht.
72. Ik heb pijn aan mijn hart.
73. Ik kan met geen dwarse mensen omgaan.
74. Na (of : achter) schafttijd spannen we 't paard in de nieuwe kar.
75. Ik heb wat koorts, van vóór den noen al.
76. De zoon van den koning is ook soldaat geweest.
77. Weet gij genen boogmaker wonen?
78. Die rozen hebben lange doornen.
79. Ik geloof er geen woord van.
80. 't Kindje was dood eer ze 't konden dopen.
81. Zijn oren en zijn ogen lopen.
82. Haar dochtertje is met een korfje naar 't bos gaan braambeziën plukken.
83. Daar is een sport van die ladder.
84. Hij zette zijn strot open ! (= schreeuwde hard).
85. 't Volk zoekt niets anders dan geld en rijkdom.
86. Hun mond is droog van den dorst.
87. Die weg loopt krom ; het is om(weg) langs daar.
88. Ik kocht voor den kleine een trommeltje.
89. De (geiten)bok is gestorven van een korst in te slikken.
90. Zijn liedje was kort en goed.
91. In 't lommer is 't best.
92. Een schutter moet goed kunnen lonken.
93. Zoek eens naar mijnen hoed.
94. Ik weet niet waar ik hem moet gaan zoeken.
95. Een koele kelder is goed voor 't bier.
96. Ik moest ossenbloed drinken om te verkloeken.
97. Ik moet eerst het voeder in den stal voeren.
98. Mijn broer was moe.
99. De melkboer maakt 'nen groten toer.
100. Die botermelk is dun en zuur ; stuur er hem mee terug.
101. Wij zouden dien put kunnen vullen op een uur.
102. Hij is op zijn punt — seuur.
103. Hij komt nooit een minuut te laat.
104. In Italië zijn er bergen die vuur spuwen.
105. Durft gij daar op duwen?
106. Te Boom hebben ze een stuk van de brug gevaren.
107. Ge moet ons veulen eens komen keuren.

108. Hij is van Leuven gekomen met een goede beurs (geld).
 109. Die deur is uit beukenhout gemaakt.
 110. Een getrouwde vrouw moet kunnen naaien.
 111. Ik heb hier gras gezaaid, maar 't was geen goed zaad.
 112. De brouwer zegt dat het nog te duur is om te bouwen.
 113. Bakken — ik bak — gij bakt — hij bakt — bakt hij? — wij bakken
 — ik bakte — gij baktet — hij bakte — wij baktten — wij hebben
 gebakken.
 114. Bieden — ik bied — gij biedt — hij biedt — wij bieden — bieden wij?
 ik bood — ik heb geboden — boden zij ook?
 115. 't Is een klein maar 't is een fijn.
 116. Gij kunt hier eieren krijgen op de markt.
 117. Hij heeft gezeid dat hij op mij zal peinzen.
 118. De meid zei dat hij gelijk had.
 119. Er waren vijf prijzen.
 120. Onder dien eik liggen veel eikels.
 121. 't Water zal gaan zooien; 't zoot al!
 122. 't Hooi is nog groen; 't is nog maar pas gemaaid.
 123. Mayonnaise maken ze met den dooier van een ei.
 124. Dat boompje zal daar moeilijk kunnen groeien.
 125. De pastoor heeft goeie wijn.
 126. De Duitsers hebben ons oud huis afgebrand.
 127. De melk spat (spiet, spuit) uit den uier van de koe.
 128. De koster luidt voor de kruisen.
 129. De tremen van den kruiwagen buigen van 't gewicht.
 130. Sommige mensen snuiten zich luid.
 131. Ze hebben hem blauw en grauw geslagen.
 132. De saus is wat flauw.
 133. De sneeuw ligt dik.
 134. Het is een eeuwigheid geleden dat ik u gezien heb.
 135. Nieuwpoort wordt nu een geheel nieuwe stad.
 136. Doen — ik doe het — gij doet het — hij doet het — wij doen het — gij
 doet het — zij doen het — ik deed het — gij deedt het — hij deed het —
 wij deden het — gij dedt het — zij deden het — deed ik dat? — deed
 hij het maar! — deden zij het maar!
 137. Dopen, doopkleed, doopvont.
 138. Dorsen — hij dorst — hij dorste — hij heeft gedorst.
 139. Binden — ik bind — gij bindt — hij bindt — wij binden — gij bindt — zij
 binden — bindt hij? — bond hij? — ik heb gebonden.

Opgenomen voor de tweede uitgave :

140. Locale benamingen voor landmaten?
 141. Locale waternamen?

Daarbij heb ik noodzakelijk of nuttig geacht ook den naam van de gemeente en van hare bewoners te vragen, zoals zij dien uitspreken in hun eigen dialect; den bij- of spotnaam van de bewoners tekende ik, onder de rubriek: „bijnaam”, ook op, daar waar die mij geredelijk werd medegedeeld.

zonder nochtans al te zeer aan te dringen, ten einde de goede gezindheid van de zegslieden te mijnen opzichte niet in gevaar te brengen. Verder werd dan ook gevraagd naar mogelijke locale of sociale dialect-afwijkingen binnen de onderzochte plaats, en naar den taaltoestand : werd er Frans gesproken? Sprak men er soms al zuiver Nederlands? Was er de vreemde inwijking soms meer dan normaal? Ook de economische toestand werd vluchtig bestudeerd. Hoeveel mensen gingen dagelijks elders werken en naar waar? Welke waren de bezigheden van het grootste deel der bevolking? Het behoeft geen betoog dat al deze bijzonderheden van belang zijn voor een juister begrip van het bereikte stadium en van het verder ontwikkelingsproces der dialecten. Alwie den atlas wil raadplegen, hetzij voor de studie van alleenstaande gevallen, hetzij voor de kennis van onze taaltoestanden of sociaal-economische toestanden in 't algemeen, zal er zijn voordeel kunnen bij doen.

2° De opneming

A. De opnemer. Om den lezer toe te laten de betrouwbaarheid te meten welke hij den atlas mag toekennen, zal het nodig zijn dat hij eerst en vooral verneme door welk oor het materiaal werd opgevangen en door welke hand het werd neergeschreven. De opnemer is geboren te Opdorp (I. 272) in 1894, heeft daar gemeenteonderwijs genoten tot op 11-jarigen leeftijd en is dan gedurende zeven jaar dagelijks naar Mechelen (K. 330) gereisd om er de lessen van het Koninklijk Atheneum bij te wonen. Hij heeft daar beschaafd Nederlands geleerd, maar bleef in zijn dorp zijn dialect spreken, en kwam te Mechelen in aanraking, niet alleen met Mechels pratenden, maar ook met een groot aantal dialectsprekers uit verschillende hoekjes van Klein-Brabant. Sedert 1912 heeft hij aan de Universiteit te Gent gelegenheid gehad om zich te oefenen in de fonetica, en heeft daar, ondanks zijn inbeslagneming door den oorlog, nooit mee opgehouden. Te Gent is hij fonetisch getraind geworden onder Prof. Logeman; hij heeft lessen bijgewoond van Jones en Palmer te Londen, en van Poirot te Parijs. Zijn doctorthesis, in 1919 te Brussel voorgedragen, was een studie over *Het Opdorpsch Dialect*, en dadelijk is hij zich verder gaan toeleggen op het inzamelen van dialectmateriaal uit de omstreken : daaruit groeide het plan voor een dialect-atlas van Klein-Brabant, dien hij beschouwt als een eerste bijdrage tot een Zuid-Nederlandsen en zo mogelijk geheel-Nederlandsen dialectatlas.

Dit alles bewijst dat er wel oefening geweest is; ook in een scherp gehoor meent de opnemer zich te mogen verheugen. Toch moet hier bekend worden dat er altijd iets subjectiefs blijft in den gehoorsindruk van een enkel individu, en het ware verkieslijk de opnemingen te gaan doen, zoniet met apparaten, dan ten minste met twee of drie geoefende fonetici samen. Maar zulks bleek tot nog toe practisch onuitvoerbaar, hoewel dat in de toekomst misschien wel niet ondenkbaar is, en in Zwitserland bijvoorbeeld reeds gebeurde voor een goed deel van het materiaal van het *Glossaire de la Suisse romande*.

Het meest moeite heb ik steeds gehad met het onderscheid van de beide

Nederlandse korte o-klanken, en zulks misschien wel omdat daar de zwakke zijde van mijn gehoor ligt, of wegens het feit dat mijn eigen uitspraak deze nuances in mindere mate vertoont. Uit den aard van de tweeklanken zelf waarvan de aanvangsklank zich door trapgewijze wijzigingen heen naar den eindklank beweegt, viel het mij dikwijls lastig voor het minder beklemtoond element een bepaald teken te kiezen. Ook evolueert, in mijn opnemingen, de waarde van het bijtonig element van de tweeklanken tussen die van een zeer duidelijk gehoorde, en die van een nauwelijks met zekerheid te bepalen bijklank. De juiste lengte van de klanken kan evenmin met volle zekerheid, enkel op 't gehoor af, worden bepaald. Een klank zonder lengte-teken zal wel kort geweest zijn, en een klank met het halve- of het volle lengte-teken langer; maar tussen halflang en lang is het onderscheid natuurlijk enigszins subjectief.

B. Het fonetisch schrift. Hoe geschieden nu van bovengemeld materiaal, en door dergelijken opnemer, de dialectopnemingen zelf?

Er moet hier niet meer gepleit worden voor de keuze van het internationaal fonetisch schrift. Het wordt vrij algemeen gebruikt, gelezen en gedrukt, en heeft op de andere fonetische schriften het voordeel van een geringer aantal diacritische tekens. Het internationaal fonetisch schrift was bovendien voor mij het beste omdat ik er sedert jaren mee vertrouwd was, en het mij persoonlijk dus het best kon dienen bij het neerschrijven van mijn gehoorsindrukken. De gebruikte tekens worden op bladz. XXVII medegedeeld en verklaard.

Bij het aanduiden van ronding en ontronding, hogeren, lageren of meer voorwaartsen tongstand werd door mij meer gesteund op den gehoorsindruk dan op den lip- of tongstand der sprekers. Zonder dezen factor te verwaarlozen, ontving ik in de eerste plaats den neergeschreven indruk met het oor; ik trachtte dan voor mijzelf, en uitgaande van den normaalklank, den werkelijk gehoorde klank te benaderen, en schreef de diacritische tekens wanneer ik door het uitvoeren van deze lip- en tongstandwijzigingen den gehoorde klank te pakken kreeg.

C. De zegslieden. De keuze van de zegslieden geschiedde met de meeste zorg. Uitgaande van mijn eigen geboortedorp, kon ik mij in de naaste omgeving wenden tot dialectsprekers die ik persoonlijk kende, en mij door dezen weer laten introduceren bij verdere bekenden. Al degenen die ik heb aangesproken betoonden mij de vriendelijkste bereidwilligheid en verdienen daarom mijn oprechten dank.

Overal waar ik een of meer onderwijzers kon vinden die in hun eigen geboortedorp fungeerden en woonachtig waren, vroeg ik hen als zegslieden: omdat zij intellectuelen zijn, begrijpen zij vlugger het doel van een dialectonderzoek en de vereisten waaraan het op te nemen materiaal moet beantwoorden; omdat zij in hun eigen dorp wonen en werken zijn zij over 't algemeen zeer dialectvast; omdat zij bijna altijd volksvrienden zijn en hun mensen kennen, zijn zij ook het best geschikt om de verdere dialectsprekers op te zoeken die bij de opneming kunnen medehelpen. Want overal werd een groepje van twee of meer zegslieden gebezigd; en waar dat, een enkele maal, niet kon gebeuren, werd dan ofwel na gedane opneming met andere dialect-

sprekers van dezelfde plaats gecontroleerd, ofwel telkens iemand bijgeroepen wanneer over een bepaald punt geen volkomen zekerheid bestond.

Zoals de lijsten der zegslieden getuigen, werd van allen gevraagd : de naam en de voornaam, zodanig dat al mijn opnemingen controleerbaar zijn ; de leeftijd, omdat daarmee verschil van uitspraak, woordgebruik, enz. kan in verband staan ; de geboorteplaats, om wel aan te tonen dat steeds met ingeborenen van de plaats zelf werd gewerkt ; het beroep waaraan het geestelijk peil en ook de gebeurlijke invloed van het beroep op de spraak enigszins kan gemeten worden.

Er werd ook gevraagd of spreker steeds in zijn stad of dorp of gehucht had verbleven, om zeker te zijn dat hij door meer dan normale afwezigheid zijn dialect niet geheel of ten dele heeft vermengd of verloren ; of de ouders ook op dezelfde plaats geboren waren, om de zegslieden welke hierop bevestigend konden antwoorden de dubbele betrouwbaarheid te doen toekennen waarop zij aldus recht hebben ; eindelijk ook, of zij gewoonlijk hun dialect spreken, en wel het doorsnee-dialect van hun geboorteplaats.

Principieel verkoos ik dialectsprekers tussen de 20 en de 40 jaar, ten einde zoveel mogelijk het beeld te kunnen weergeven van de uitspraak- en andere eigenaardigheden van een bepaald geslacht op een bepaald punt in den tijd en in de ruimte. Tot eenvormig-streng toepassing van dezen grondregel heb ik het niet kunnen brengen, maar uit de lijsten der sprekers zal mijn tendens toch duidelijk blijken. Men lette er wel op, dat de taal van kinderen en van oude lieden daarom door mij niet minder belangwekkend wordt geacht, wel integendeel ; maar er ligt een zeker gevaar in het vergelijken van jongenstaal van de plaats N. met de taal van volwassenen uit S. en van oude mensen uit O. ; dit gevaar te vermijden was mijn enige bekommernis bij de ouderdomskeuze van mijn zegslieden.

Gewoonlijk begon ik de bewerking van een dorp of stad met een bezoek aan den onderwijzer, of, waar deze niet van het dorp zelf herkomstig was, den secretaris of een ander meer ontwikkelde. Ik zette hem mijn werkwijze uiteen, en bekwam dan van hem een afspraak om, met een paar andere dialectsprekers die hij zou aanwerven, op een bepaalden dag samen te komen. Op dien dag werd dan met mijn mensen kennis aangeknoopt, wat gepraat en wat gewerkt. In den beginne keerde ik naar elke plaats twee- of driemaal terug en werkte drie of vier uren om met mijn ganse lijst klaar te komen. Op 't einde echter ging het overschrijven zo vlug, — ik kende den tekst zo goed als van buiten, had de voornaamste moeilijkheden van de schrijfwijze reeds opgelost, en had dus nog enkel te letten op nieuwigheden of varianten — dat ik soms na twee uren werkens een ganse lijst had opgenomen.

D. De eigenlijke opneming. De dialectzinnen en -woorden die ik wenste op te tekenen werden door mij aan de sprekers voorgezegd in mijn Oporps dialect, en, waar het nodig bleek, herhaald en toegelicht, opdat geen misverstand zou overblijven. Dan werden ze door de zegslieden in hun eigen dialect herhaald, soms door één onder hen wanneer de anderen telkens instemden met de juistheid van de omzetting, soms door meer dan één of door het ganse gezelschap, wanneer geen volledige overeenkomst bestond. Dikwijls berustte het geschil enkel op een misverstand ; dikwijls

echter leidde de kritiek van de toehoorders, door mij zoveel mogelijk opgewekt en aangewakkerd, tot de ontdekking van belangrijke varianten, hetzij van localen, hetzij van individuelen aard. Werd dan definitief aanvaard, die lezing waarover men het eens was om te erkennen dat zij de meest gebruikelijke was, benevens deze of gene variante, wanneer die insgelijks mondgemeen was. Verouderde of plattere uitdrukkingen werden als zodanig opgenomen, zoals blijkt uit talrijke plaatsen van den tekst. Nu gebeurde het soms dat door de zegslieden een nogal sterk afwijkende lezing werd gegeven; dan werd door mij heel voorzichtig getast of er geen trouwere weergave van den tekst bestond, altijd met de vrees den spreker iets te ontlokken dat in zijn dialect gewoonlijk niet zó werd gezegd; en in zeer vele gevallen werd de afwijkende lezing behouden, zelfs waar zij den Nederlandsen tekst niet trouw weergeeft, liever dan dat ik op den spreker een gevaarlijke drukking zou hebben uitgeoefend. Waar het mij dan duidelijkheidshalve gewent leek, laste ik de letterlijke vertaling of de verklaring van de afwijkende lezing bij den tekst in.

3° De verwerking in kaarten

De kaarten zeggen zelf ongeveer volledig hoe ze gemaakt zijn. Men kan zien dat zij, op 1/100.000^e, de vergroting zijn van een fragment uit de algemene kaart van ons taalgebied, ontworpen door Dr G. G. KLOEKE. Toen mij deze laatste bekend werd, waren reeds een aantal van mijn kaarten gemaakt. Maar gaarne heb ik mij, na overleg met de Heren Kloeke en Grootaers, de moeite getroost om ze te herbeginnen, en de nummers en vakverdelingen van Dr Kloeke over te nemen. Immers, ook Dr Grootaers heeft in zijn hoger vermelde aalbes-kaart hetzelfde model overgenomen, en de praktische waarde van een dergelijke gemeenschappelijke kaart, tot grondslag genomen door al degenen die in Noord- en Zuid-Nederland over dialectgeografie publiceren, is waarlijk niet te onderschatten. Elk onderdeel van ons taalgebied dat op die wijze bewerkt of te bewerken is, sluit aldus automatisch het ene bij het andere aan, en behoudt hetzelfde stelsel van plaatsaanduiding dat ook wordt gebezigd in studies die over het ganse taalgebied strekken.

Met het oog op de publicatie mijner kaarten had ik echter twee moeilijkheden op te lossen. Eerst en vooral, het losmaken van de zinsfragmenten uit hun zinsverband: een woord komt inderdaad niet altijd fonetisch isoleerbaar voor wanneer het deel uitmaakt van een zin, en draagt meestal, door sandhi-werking, de sporen van hetgeen voorafgaat en van hetgeen volgt; soms ook is zijn begin- of eindklank totaal versmolten met de eind- of beginklanken van de omstaande woorden. Hoe kon ik bijvoorbeeld in tekst 122, „'t hooi is nog groen”, het woord „nog” afscheiden van „groen”, dan wanneer de eind- en begin-*g* versmolten zijn tot een, gewoonlijk langer aangehouden, maar nergens in twee te splitsen stemloos geruis? De enig mogelijke oplossing is, in dergelijke gevallen, beide woorden samen op de kaart te brengen en juist te schrijven wat men hoort. Men ziet hieruit ook dadelijk hoe wenselijk het is de schaal van 1/100.000^e te bezigen, daar zulks toelaat meer dan een

woord op dezelfde kaart te brengen; ook staan de sandhi-verschijnselen op deze wijze sprekend vóór ons.

Overal werd gestreefd naar het duidelijk maken van vormen die van den gewonen vorm afwijken, op de kaart zelf; soms kon ik onder den afwijkenden vorm zijn Nederlandse vertaling schrijven; soms, waar de verklaring te veel plaats zou in beslag nemen, werd verwezen naar den tekst. Varianten werden ingelijks in de mate van het mogelijke op de kaarten aangebracht. Waar een bijzondere verklaring voor het geheel van een kaart wenselijk werd geacht, werd zij op die kaart zelf aangebracht onder de rubriek *Opmerking*.

De andere moeilijkheid bestond in de keuze van de kaarten. Het materiaal dat ingezameld werd, en in de teksten volledig voorkomt, levert inderdaad stof op voor drie à vierhonderd kaarten. Deze uitgave moet zich tot een veel geringer aantal beperken. Geholpen door mijn oud-professor, den Heer Vercoullie, en door Dr G. G. Kloeke, hoop ik er echter in geslaagd te zijn om de voornaamste fonetische verschijnselen, en ook een aardig aantal eigenaardigheden van de flexie, de syntaxis en het woordgebruik in honderd vijftig kaarten te verenigen. Trouwens, wat den lezer daarbuiten nog mocht aanbelangen kan hij op de blinde kaarten die bij den Atlas verkrijgbaar worden gesteld, zeer gemakkelijk zelf uit de teksten overschrijven.

BESLUIT

Ik wil eindigen met een woord van innigen dank aan al degenen die mij met raad en daad hebben bijgestaan tot het opbouwen van den Atlas. Naast Prof. Vercoullie en Dr Kloeke die ik daareven in de gelegenheid was te noemen, gedenk ik hier al mijn geduldige zegslieden, en ook Prof. Duflo, die mij behulpzaam was in het samenstellen van mijn teksten, en mij door zijn warme aanmoediging steeds een riem onder het hart hield. Ik wens ook dat de „Fondation Universitaire”, die mij in de mogelijkheid stelde om te Parijs de experimentele fonetica en de methodologie van de dialectstudie te bestuderen, en de Heer Minister van Kunsten en Wetenschappen, die mij daartoe het nodige verlof verleende, en mij later nog in de mogelijkheid stelde om gedurende drie maanden mijn opnemingen in Klein-Brabant voort te zetten, in mijn werk het beste bewijs mogen vinden van mijn dankbaarheid en van de doelmatigheid hunner bescherming.

Moge mijn werk, in 1922 begonnen en eerst nu voltooid, aan de Nederlandse dialectgeografie en aan de taalkunde de diensten bewijzen die ik er van verwacht. Moge het als eerste publicatie van dezen aard en omvang in Zuid-Nederland, weldra gevolgd worden door talrijke andere. Moge het aanleiding geven tot opbouwende kritiek die mij zal geleiden bij de voortzetting van mijn dialectgeografischen arbeid!

Gent, Augustus 1925.

E. B.

NAWOORD

Onder het drukken van den Atlas, en na het afsluiten van de inleiding, werd mij nog van drie zijden hulp geboden. Zijne Excellentie de huidige Minister van Kunst en Wetenschap betoonde aan mijn werk zijn hooggewaardeerde sympathie met de uitgave ervan te steunen. Ik betuig hem mijn eerbiedigen dank. Mijn vriend en collega Dr P. De Keyzer stond me trouw ter zijde bij het opstellen van het Register en bij het lezen van de drukproeven. Eindelijk hielpen mij ook een paar leerlingen bij den materiëlen arbeid die er nodig was om de laatste kopij persklaar te brengen. Ik dank hen allen van harte.

Gent, October 1925.

E. B.

BIJ DE TWEEDE UITGAVE

Weinig wijzigingen werden in de tweede uitgave aangebracht. De aanvullingen, bij de eerste uitgave achteraan vermeld, werden in de teksten ingelast. Ondergetekende zorgde voor enkele bijgevoegde opnemingen, waardoor voor elke gemeente onder de nummers 140 en 141 de locale landmaten en de waternamen kunnen gegeven worden. Tevens vindt men voor elke onderzochte plaats bij de *Taaltoestand* de dialectuitspraak van de voor naamste wijken.

Terwille van de eenvormigheid met de latere atlassen werd *v* vervangen door *u*; aan de geschreven tekens *z*, *o* en *n* beantwoorden thans de gedrukte *o*, *ø* en *Δ*, terwijl de palatalisering nu met de punt onder het fonetisch teken in plaats van erboven werd aangeduid.

Om dezelfde reden lieten wij de teksten afdrukken in de volgorde van de nummering der plaatsen.

Inleiding, teksten en register werden voor het overige integraal behouden, behalve de spelling, die aan de spelling 1946 werd aangepast.

De kaarten werden ten slotte, zoals die van de volgende delen, gereduceerd tot 1/160.000^e i. p. v. 1/100.000^e.

FR. VANACKER.